

Janko Pleterski

SLOVENCİ V POLITIKI DUNAJSKE VLADE IN DVORA
MED PRVO SVETOVNO VOJNO*

Svojo sodbo o politiki avstrijskih vlad in habsburškega dvora do slovenskega vprašanja so Slovenci nedvoumno izrekli že 29. oktobra 1918. Oprli so jo na zgodovinsko izkušnjo in na vse, kar je o tej politiki prišlo v javnost in je od tedaj opora tudi zgodovinskemu raziskovalnemu delu. Nekatero posameznosti so bile razkrite tudi v naslednjih letih, a šele v zadnjem desetletju, ko so postali dostopni arhivi osrednjih organov habsburške države, je nastala možnost, dobiti popolnejšo in zanesljivejšo podobo o politiki državnih vrhov monarhije v času prve svetovne vojne. Nekaj tega gradiva je bilo že objavljenega, izšla so dela, ki se naslanjajo na nove vire.¹ V splošnem pa lahko rečemo, da je sistematično raziskovalno delo v fondih dunajskih osrednjih oblasti za čas prve svetovne vojne (podobno kot sploh za čas modernega političnega življenja monarhije) za Jugoslovane nujna naloga, ki je še skoraj v celoti pred nami. Prav ima ameriški filozof in matematik Alfred North Whitehead, ko pravi, v svojem eseju o zgodovinskem predvidevanju, da lahko isti splošni zakoni pogojujejo različne alternative v zgodovinskem dogajanju. Zato bo poznanje dejstev vedno imelo prvo mesto v delu zgodovinarja.

Evropa se poleti 1914 še ni zavedala, da se je z izbruhom svetovne vojne končalo veliko stoletje liberalizma in da bo optimizem, značilen za meščansko politično misel stoletja, doživel hud udarec. Med milijonom

* Sestavek je besedilo nastopnega predavanja, ki ga je imel avtor dne 27. februarja 1970 na filozofski fakulteti univerze v Ljubljani.

¹ Dozdaj najpomembnejša objava virov so zapisniki skupne avstroogrske vlade 1914—1918, ki jih je izdal M. Komjathy v Budimpešti leta 1966. Zbirke virov za splošno politično dogajanje med vojno je izdal na Dunaju R. Neck. Zelo pomembne so monografije, ki so rezultat novih raziskav in v katerih najdemo številne dokumente. Avstrijski avtorji starejšega rodu so zastopani zlasti z deli H. Hantscha o Berchtoldu, O. Regeleja o Arzu von Straussenburgju, R. Lorenza o cesarju Karlu, mlajši rod pa z deli H. Rumpelja o Hussareku in o Karlovem manifestu, Ch. Führa o vrhovnem armadnem poveljstvu in njegovi vlogi v notranji politiki Avstrije v času vojne, F. Höglingerja o Clamu Martinitzu. Omenjamo še neobjavljeni disertaciji A. Fusseka o Stürgkhu in K. Kosnetterjeve o Seidlerju. Med neavstrijskimi avtorji je posebnega pomena knjiga italijanskega zgodovinarja L. Valianija zaradi dognanj in zaradi izčrpnih bibliografskih podatkov ter velike razvedenosti v arhivskih fondih. Od jugoslovanskih avtorjev, ki se dotikajo tukajšnje teme in ki se deloma naslanjajo tudi na dunajske fonde, omenjamo H. Kapidžiča, B. Krizmana, N. Petrovića, B. Stullija, L. Udetu.

Evropejcev, meni Albert Jourcin,² bi tedaj komaj našli enega, ki ne bi bil prepričan, da bo svet, brž ko bo vihra minila, postal spet to, kar je bil, če ne še boljši. Ko bi ta francoski zgodovinar poznal Slovence, bi zanje moral napraviti izjemo. Slovenci niso imeli vzroka, da bi bili optimisti.

Začetek svetovne vojne je na Slovenskem, posebno v narodnostno najbolj ogroženih deželah, na Štajerskem in Koroškem, sprožil takšen val nemškega nacionalizma in oblastvenih preganjanj v znamenju gesla o odločilnem boju med germanstvom in slovanstvom, da je narodna prihodnost Slovencev postala še veliko bolj vprašljiva kot dotlej. Na Kranjskem, kjer je deželna avtonomija slovenskemu obstoju bila v oporo, pa je vojnohujškaški in ovaduški »furor patrioticus« klerikalne stranke pod vodstvom dr. Šušteršiča jemal temu obstoju osebnost in notranjo etično upravičenost. Nad Primorsko je legla grozljiva senca italijanskega imperializma, ki pa avstrijske uprave ni motila, da tudi tukaj ne bi preganjala slovenskega in hrvatskega življa. Cesarski namestnik v Trstu Fries Skene govori o 230 aretacijah Jugoslovanov ob začetku vojne, ki jih je ugotovil v aktih svojega predhodnika, »prijatelja Jugoslovanov« in »rdečega princa« Konrada Hohenloheja.³ Zmaga centralnih držav je napovedovala Slovincem, da bodo pokopani pod plazom nemškega imperializma. To je bil vzrok, da se je že prve tedne vojne v dobršnem delu slovenske politike vseh taborov utrdilo spoznanje, da morajo Slovenci v vsakem primeru doseči državnopravno osamosvojitve, in to v skupnosti s Hrvati in drugimi Jugoslovani, sicer izgube vsak up na narodno prihodnost. Vprašanje, koliko sta vlada in dvor bila pripravljena rešiti jugoslovansko in z njim obenem slovensko vprašanje, koliko sta dopuščala protidualistično reformo monarhije, je tako postalo odločilno za usmeritev slovenske politike. Vprašanje, koliko morejo v monarhiji pričakovati zagotovljeno narodno prihodnost, je za Slovence postalo še posebno pomembno po vstopu Italije v vojno, ko je s tem tudi zmaga Antante naznanjala za Slovence življenjsko nevarnost.

Stürgkhova vlada, ki je z njo Avstrija stopila v vojno in ki se je že prej namenila vladati absolutistično, brez parlamenta, je bila tista, ki je ukrenila vse potrebno za uvedbo takoimenovanega vojaškega absolutizma in pod njenim okriljem so Slovenci doživeli veliki politični pretres ob preganjanjih. Ugotovljeno je, da je Stürgkh bil predvsem človek zaupanja, starega cesarja in da kot cesar tudi on ni imel nobenega programa za ozdravljenje monarhije, da je njene probleme le odlagal.⁴ Bil pa je vsestransko obziren do želja nemškega meščanstva, da vojno izkoristi za

² Prologue à notre siècle 1871—1918, Paris 1968, Larousse, str. 347.

³ Pismena izjava Friesa Skeneja dne 7. januarja 1918 v Trstu vladni komisiji (»Kommission Alexy«), Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Dunaj, ministrstvo za notranje zadeve Präs. Z. 23680/M. I. ex 1918. Vojni režim v avstrijskih deželah, tudi v slovenskih, obravnavajo Josef Redlich, Österreichische Regierung und Verwaltung im Weltkrieg, Wien 1925; Christoph Führ, Das k. u. k. Armeeoberkommando und die Innenpolitik in Österreich 1914—1917. Graz—Wien—Köln, 1968; Oskar Regelé, Gericht über Habsburgs Wehrmacht, Wien—München, 1968.

⁴ Prim. Alexander Fussek, Ministerpräsident Karl Graf Stürgkh, rokop. disertacija, Univ. Wien 1960, str. 119.

dokončno utrditev svojega vladajočega položaja. Po teh željah se je ravnal tudi v odnosu do zaveznice Nemčije. Bil je trdno odločen, da vse do konca vojne parlamenta ne skliče in da spremeni ustavo avstrijske državne polovice po željah nemškega meščanstva z oktobrajem.

Res je Stürgkh postavljajl neke meje absolutizmu vrhovnega armadnega poveljstva, zlasti na Češkem, a njegovo zaupno navodilo deželnim predsednikom konec julija 1914 je dalo vladnemu aparatu med Čehi in Slovenci zavest, da se njegova preganjavska vnema ujema z željami najvišjih faktorjev države.⁵ Sprejemal je tudi slovenske predstavnike, toda njegove obljube, da se bo položaj izboljšal, so bile prazne.⁶ Njegov zaupno izraženi pogled na pomen vojne proti Srbiji pojasnjuje takšno ravnanje. Na dan sarajevskega atentata se je izjavil za vojno proti Srbiji ne le v smislu pojmovanja vojne kot nadaljevanja zunanje politike z drugimi sredstvi, ampak predvsem kot možnost nadaljevanja notranje politike z drugimi sredstvi. V vojni je videl možnost, da se, kot je dejal, »pretrgajo vezi med slovanskimi strankami v Avstriji in velikosrbskim in jugoslovanskim gibanjem.«⁷ Intepretacija pomena teh besed v ukrepanju oblasti je bila: Slovenci nimajo pravice do jugoslovanske povezave. Celo najbolj patriotični realizem je nedopustna, kar veleizdajska zahteva, kajti tudi to je oblika pridruževanja jugoslovanskemu gibanju. Nedopustno je kršenje dualizma, ki Slovence ločuje od drugih Jugoslovancev. Slovenske dežele morajo ostati v nemški državni sferi zaradi starih pravic, posebno pa še, ker čeznje vodi pot k južnemu nemškemu pristanišču, k Trstu.

Že v prvih mesecih vojne so Slovenci doživeli še drugo zlovesčo izkušnjo z Dunajem. Cesarsko zunanje ministrstvo je stopilo v pogajanja z Italijo in skušalo z ozemeljskimi ponudbami, ki so sprva obsegale samo Trentin, zagotoviti njeno nevtralnost. Te ponudbe pa so se postopoma večale in so 9. maja 1915 že ustrezale tistemu, s čimer bi se Italija, po sodbi Lea Valianija, zadovoljila v začetku aprila. Toda bilo je prepozno, saj je londonski pakt medtem bil že sklenjen. Zadnji seznam avstrijskih ponudb, je poleg Trentina, vseboval popravek meje na Soči in tudi že prepustitev Gorice Italiji. Trst, gotovo z neposredno slovensko okolico, bi postal svobodno mesto, sicer še v okviru Avstroogrške, a z italijansko mestno in univerzitetno avtonomijo.⁸ Razume se, da predstavnikov prizadetega slovenskega naroda dunajska vlada o tem ni obvestila, kaj šele vprašala za svet. Barantanje za slovenska ozemlja je prišlo v javnost v času, ko je nevarnost *via facti* minila, tj. po vstopu Italije v vojno. Ostal je mučen vtis. Hrvaški tisk in za njim tudi slovenski ga je porabil, da

⁵ Ch. Führ, o. c. str. 27.

⁶ Prim. pismo dr. Evgena Lampeta dr. Janku Brejcu z dne 9. septembra 1914 in pismo dr. Antona Korošca istemu z dne 23. aprila 1915. NUK Ljubljana, rokop. odd. zapuščina Franca Erjavca.

⁷ Haus-Hof-u. Staatsarchiv, Dunaj, Nachlass Macchio, Momentbilder aus dem diplomatischen Leben des Botschafters A. D. Freiherrn von Macchio (pogl. VIII). Cit. po Leo Valiani, *La dissoluzione dell'Austria-Ungheria*, Milano, 1966, str. 127.

⁸ L. Valiani, o. c., str. 97 sl.

podkrepi zahteve po reformi monarhije v smislu hrvaško-slovenskega državnopravnega zedinjenja.⁹

Ni pa res, da tedaj dunajska vlada ne bi bila mislila tudi na Slovence. Skrbelo jo je, kako se bodo Slovenci obnašali ob italijanskem napadu! Prek tržaškega namestništva je izvedla anketo, koliko je možen italijansko-slovenski sporazum in tudi, ali kaže ustanovljati slovenske prostovoljske strelske oddelke. Tržaško namestništvo jo je obvestilo o vznemirljivih tajnih italijansko-slovenskih stikih za skupno stališče ob italijanski vojni napovedi, torej o akciji Carla Gallija, a tudi o Trumbičevem nasvetu tržaškim Slovincem in Splitčanom, naj se z orožjem upro italijanski zasedbi in o tem, da so Slovenci proti italijanskim aspiracijam.¹⁰ Do nekih sprememb v praktični politiki do Slovencev je prišlo v tej zvezi pri vrhovnem armadnem poveljstvu. 19. decembra 1915 je predložilo vladi nekaj ukrepov, ki naj bi Slovence spodbudili v odporu proti italijanskemu ogrožanju njihovega ozemlja. To seveda ni bil kak predlog za rešitev slovenskega vprašanja, ampak je šlo le za nebitvene koncesije: olajšanje pritiska cenzure na slovenski tisk, dopustitev slovenske zastave, obzir do narodnega čustvovanja in podobno.¹¹ Nagibi vrhovnega poveljstva so bili čisto utilitaristični, njegovo zanimanje je veljalo le za čas vojne. Slovenskemu političnemu gibanju, celo še v jugoslovanskem smislu, je slej ko prej bilo popolnoma sovražno. Ni prenehalo podpirati represij ljudi, osumljenih, da so s takšnim gibanjem v zvezi. Zato je razumljivo, da je prek ministrstva obrambe interveniralo spomladi 1918 tudi proti dopuščanju deklaracijskega gibanja, še posebno, ker je v njem videlo enega izmed vzrokov za slovenske vojaške upore.¹²

Tudi potem, ko se je izkazalo, da je strah pred naglim italijanskim vdorom prazen, Stürgkhova vlada še pomislila ni na kako revizijo politike do Slovencev. Pač pa je puščala proste roke nemškimi nacionalnim strankam, da so z njeno vednostjo in njenim odobrenjem pripravljali program za utrditev nemškega vladajočega položaja v avstrijski državni polovici, program, ki so ga kljub prepovedi političnega delovanja potem neovirano objavili o Veliki noči 1916.¹³ To so sloviti »Deutsche Belange«, uresničeni pa bi bili z oktroiranimi ustavnimi spremembami. V zunanji politiki so »Belangi« pomenili najtesnejšo zvezo z Nemčijo, v notranji ohranitev dualistične strukture monarhije obenem z odstopom Dalmacije Ogrski in Galicije bodoči poljski državi, v smislu starega linškega nemško nacionalnega programa. To bi nemškemu elementu zagotovilo večino v državnem zboru. Druge zahteve »Belangov« so se vse gibale v smeri utrditve gospodujočega položaja nemštva, z uvedbo nemškega državnega jezika, z razdelitvijo čeških dežel in z nadaljnjim utrjevanjem nemške prevlade

⁹ Slovenec, 16. junij 1915, št. 134.

¹⁰ Arhiv Slovenije (AS), fond. min. za notr. zadeve, vrsta aktov, med njimi Präs. Z. 9045/M. I. 4. maj 1915 (poročilo policijske direkcije iz Trsta). O italijansko-slovenskih stikih v Trstu govore tudi akti notranjega ministrstva v AVA, Dunaj (Präs. Z. 10863/M. I. 28. maj 1915, 15273/M. I. 20. julij 1915).

¹¹ AS, min. za notr. zadeve Präs. Z. 27505/M. I. 28. december 1915.

¹² AS, min. za notr. zadeve, Präs. Z. 12152/M. I. 28. maj 1918.

¹³ Paul Molisch, Geschichte der deutschnationalen Bewegung in Österreich von ihren Anfängen bis zum Zerfall der Monarchie, Jena, 1926, str. 239 sl.

v slovenskih deželah, katerih edina naloga je, da služijo nemški poti do Trsta in njihova prihodnost pa je germanizacija.¹⁴ Izoliranje slovenskih dežel od jugoslovanskega problema se krije z vztrajanjem pri dualistični strukturi monarhije in pomeni nepremakljivo postavko vseh načrtov nemških strank in tudi kombinacij, o katerih razpravljajo vladni krogi. Sporiadično se v teh krogih tedaj pojavlja sicer tudi misel o nekakšem tetralizmu, to je o reformi monarhije v štiri zvezne države, Avstrijo, Ogrsko, Poljsko in Ilirijo. O takšnem načrtu je že konec januarja 1916 govoril notranji minister Konrad Hohenlohe državnozbornemu poslancu in članu hrvatsko-slovenskega kluba prof. Vjekoslav Spinčiču. O tem načrtu je govoril tudi zunanji minister Burian z vrhovnim dvornim mojstrom in zaupnikom cesarja Franca Jožefa Berchtoldom sredi maja istega leta. Toda vselej z izrecnim poudarkom, da bi Ilirija obsegla le Hrvatsko, Slavonijo, Bosno in Hercegovino in Dalmacijo, medtem ko bi Istra in Trst, s tem tudi slovenske dežele, morale ostati pri Avstriji. »Trst in Pulj potrebujemo mi!« je Hohenlohe brez ovinkov pojasnil zaprepaščene- mu Istranu Spinčiču.¹⁵

Ne nasilna smrt predsednika vlade Stürgkha 21. oktobra 1916, ne smrt starega cesarja Franca Jožefa 21. novembra 1916, ne nastop Körberjeve in kmalu zatem Clam-Martinicove vlade, ne zavladanje novega cesarja Karla, vse to ne pomeni preloma v prizadevanjih za oktroya nemških zahtev. Novi cesar se ne ravna po zamisli svojega predhodnika, prejšnjega prestolonaslednika Franca Ferdinanda, ki je nameraval prisego na ogrsko in avstrijsko ustavo odložiti, da bi si obdržal proste roke za preosnovno državne ureditve, ampak priseže na ogrsko ustavo in s tem potrdi dualistični sistem. Odgodi pa prisego na avstrijsko ustavo in si s tem obdrži možnost, oktroyirati ustavne spremembe v avstrijski državni polovici.¹⁶ To je čisto na črti nemških prizadevanj za oktroya v okviru dualizma.

Nov moment nastopi le zaradi splošnega poteka vojne, ki zmage ne obljublja še nobeni strani in zaradi diplomatske iniciative ZDA za sporazumen mir. To je čas, ko je tudi v Avstriji v dnevnem tisku objavljena nota Antante o vojnih ciljih. Mogoče jo je razumeti, da hoče Antanta monarhijo razbiti, a za Slovence in Hrvate vsebuje sila problematično delitev jugoslovanskega vprašanja v srbski in črnogorski problem, z obnovo in povečanjem obeh držav, na eni strani in v osvoboditev Slovanov, po zadovoljitvi italijanskih zahtev, na drugi strani.¹⁷ Ne moremo razpravljati o pomenu, ki ga je ta, za Slovence in Hrvate tako kočljivi antantni program imel za izoblikovanje državopolitičnega programa Jugoslovanov v monarhiji, ugotoviti pa moramo, da so se vrhovi habsburške monarhije

¹⁴ P. Molisch, o. c. 242 sl.

¹⁵ Spinčičev dnevnik, listek 505, Arhiv Hrvatske, Zagreb; Hugo Hantsch, Leopold Graf Berchtold, Graz—Wien 1963, II, str. 770.

¹⁶ Prim. Felix Höglinger, Ministerpräsident Heinrich Graf Clam-Martinić, Graz—Köln, 1964, str. 111.

¹⁷ Prim. tolmačenje note po »Manchester Guardian« v Slovenskem narodu, 23. januar 1917, št. 18; prim. tudi Victor S. Mamatey, The United States and the dissolution of Austria-Hungary, Journal of Central European Affairs, X, oktober 1950, št. 3; prim. tudi Dragoslav Janković, Jugoslovansko pitanje i krfska deklaracija 1917: godine, Beograd, 1967, str. 14 in sl.

v tem trenutku usmerili k prizadevanjem za sporazumen mir, kar je pomenilo realno perspektivo za ohranitev monarhije. Še preden je o tem spregovoril Wilson, je na seji skupne vlade, 12. januarja 1917, pod predsedstvom cesarja Karla, zunanji minister Czernin formuliral pojem miru brez zmagovalcev in premaganih.¹⁸ Ta seja se je prvič nekaj bolj ustavila ob jugoslovanskem vprašanju. V ospredju je bilo vprašanje, ali naj monarhija na zamišljenih mirovnihih pogajanjih terja aneksijo Srbije in Črne gore ali vsaj mejne korekture ali ne. Sklep skupne vlade je bil, da je vojni cilj monarhije predvsem ohranitev integritete njenega dotedanjega državnega ozemlja. Predsednik vlade Clam-Martinić je sicer govoril o nezadržnem prizadevanju Jugoslovancev po koncentraciji in da bi torej bilo bolje doseči jugoslovansko zedinjenje v okviru monarhije z aneksijo Srbije in Črne gore in tudi Czernin je izrazil mnenje, da se bo težnja Jugoslovancev k enotnosti prebila z elementarno silo »bodisi z nami, bodisi proti nam«, vendar nobena beseda na tej seji ne upravičuje domneve, da bi tudi le od daleč imeli v mislih kako revizijo dualističnega sistema in kako državnoopravno zedinjevanje avstroogrskih Jugoslovancev, vključno Slovence, v tripartitskem smislu. Če je kdo od navzočih že tedaj mislil na kako konkretno rešitev jugoslovanskega vprašanja, seveda brez Srbije in Črne gore, v okviru monarhije, morda kot antitezo omenjeni zavezniški notii, potem je to moglo biti izključno v okviru subdualizma, tj. združenja hrvaških dežel z Bosno in Hercegovino v posebno avtonomno enoto pod suverenostjo ogrske krone, brez Slovencev in Istre. O tem, kaj je Clam-Martinić v resnici imel v mislih, govori njegov elaborat o jugoslovanskem vprašanju, ki ga je še isto leto sestavil novembra meseca kot vojaški guverner v Črni gori.¹⁹ Tu je ponovil misel, da je treba iskati poti za združenje Jugoslovancev znotraj meja habsburške monarhije z aneksijo Srbije in Črne gore, in sicer v obliki subdualistične pridružitve nove »Serbokroatije« ogrski državi. Za našo temo pa je najbolj pomembno, kako poudari, da je slovensko vprašanje najtežje rešljivo vprašanje jugoslovanskega kompleksa, saj gre za črto Maribor—Trst. Pod vplivom politike Jugoslovanskega kluba skuša najti vsaj delno zadovoljitev Slovencev s tem, da bi južni del Primorja, tj. Istra, pripadel »Serbokroatiji«, da bi Trst postal državno pristanišče, drugim Slovincem pa bi bila dana nacionalna avtonomija. Torej jugoslovanska enota brez Slovencev. Zato ni upravičeno videti v seji avstroogrške vlade 12. januarja 1917 nekakšen vir majniške deklaracije in dokaz, da je bila dana po zamisli in pobudi dvora in vlade.²⁰

Vse gradivo o politiki dunajske vlade in dvora do Slovencev tja do konca svetovne vojne docela zavrača domneve, ki se ponavljajo do naj-

¹⁸ Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates des Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1914—1918), Eingeleitet und zusammengestellt von Miklos Komjathy, Budapest, 1966 (odslej: Komjathy), str. 440 sl.; že pred izidom te zbirke je o jugoslovanskem vprašanju v zapisnikih avstroogrške skupne vlade pisal Nikola Petrović (Zbornik Jugoslovenski narodi pred prvi svetski rat, Beograd, 1967, str. 725—788).

¹⁹ F. Höllinger, o. c., str. 210—215.

²⁰ Tako sodi npr. N. Petrović v navedenem delu, str. 741.

novejšega časa, da je majniška deklaracija Jugoslovanskega kluba plod dvorske in vladne iniciative.²¹ To gradivo dokazuje, da je Lojze Ude leta 1960 upravičeno opozarjal na dvomljivost teh domnev in jim ugovarjal.²² Novi viri povedo, da se je akcija za jugoslovansko državnoopravno izjavo, ki naj bi bila dana vzporedno v hrvaškem saboru in v dunajskem državnem zboru, akcija, ki je potem rodila adresu opozicije v saboru februarja 1917 in izjavo Jugoslovanskega kluba 30. maja 1917 v državnem zboru na Dunaju, začela po atentatu na Stürckha in smrti starega cesarja, in sicer

²¹ Na znanstvenem zboru, ki ga je JAZU priredila 27.—28. decembra 1968 v Zagrebu ob 50-letnici nastanka Jugoslavije je prof. Vasa Čubrilović to vprašanje pustil odprto (»Danas je vrlo teško utvrditi koliko je čuvena Deklaracija od 30. maja 1917 ponikla iz sredine jugoslovenskog poslaničkog kljuba u Rajhstagu u Beču, a koliko je to radjeno u sporazumu s austrijskom vladom i carem Karlom«). Vendar je dejansko z zmotnim poudarjanjem, da je avstroogrška vlada pod cesarjevim predstvom razpravljala o jugoslovanskem vprašanju 30. maja 1917 (pravilno 30. maja 1918), torej domnevno »istog dana, kada su jugoslovenski poslanici u austrijskom Rajhstagu postavili zahtev etc«, okrepil vtis o dvornem in vladnem izviru majniške deklaracije. Želel pa je temu vtisu vzeti njegovo dozdašnje politično ost. in postaviti v ospredje objektivni zgodovinski pomen deklaracije kot stopnje h končnemu jugoslovanskemu zedinjenju (»Medjutim, to nije za nas toliko ni važno. Za nas je glavno da je još za života Austro-Ugarske počelo postupno okupljanje jugoslovenskih zemalja Monarhije.«) — (Naučni skup u povodu 50-godišnjice raspada austro-ugarske monarhije i stvaranja jugoslavenske države, Zagreb 1969, str. 91—92).

Isti avtor je tudi opozoril na pomen majniške deklaracije in slovenske politične akcije za premagovanje ozko hrvatske trialistične zamisli v bosensko-hercegovski politiki v smislu širšega, jugoslovanskega koncepta, ki je bosenskim politikom bil bližji in sprejemljivejši. (»Ova usko hrvatska zamisao rešenja jugoslovenskog pitanja na trialističkoj osnovi dobija poslednjih godina rata širi jugoslovenski vid. Vrlo uticajni slovenački politički krugovi u Monarhiji tražili su da se stvori ne jedna Hrvatska, nego jugoslovenska federativna jedinica Monarhije... Ovakav stav zauzeli su jugoslovenski poslanici u Bečkom rajhstagu svojom deklaracijom od 30. maja 1917. — Kako se rat primicao kraju, tako je sve više pobjeđivala jugoslovenska zamisao rešavanja položaja jugoslovenskih naroda i njihovih zemalja u Habzburškoj Monarhiji... Narodno Veće SHS... proglasilo je svoje zemlje kao Državu Srba, Hrvata i Slovenaca (prav: Slovenaca, Hrvata i Srba. Op. J. P.). Bio je to korak, stepen, njihovom ujedinjavanju sa Srbijom i Crnom Gorom. — I bosanski politički ljudi učestvuju u ovim političkim kretanjima na slovenskom jugu. Jugoslovenska zamisao pri ujedinjavanju jugoslovenskih zemalja Habzburške Monarhije bila im je bliža i pristupačnija od usko hrvatske zamisli.«) — »Prilozi«, IV, Sarajevo 1968, br. 4, str. 34 — Za dejstvo, da se je tudi v Bosni in Hercegovini uveljavila zamisel jugoslovanskega zedinjenja prek Države SHS in ne preprosta priključitev Srbiji v velikosrbskem smislu, je torej jugoslovanska politična akcija na temelju majniške deklaracije bila zelo pomembna (Prim. tudi: Hamdija Kapidžić, Bosna i Hercegovina pod austrougarskom upravom, Sarajevo 1968).

²² L. Ude, zbirna recenzija nekaterih novih del o nastanku Jugoslavije, Zgodovinski časopis, XIV, 1960. D. Janković v navedeni knjigi pregleduje obstoječe teze o izvoru majniške deklaracije, upošteva tudi opozorila L. Ude in sklene: »Zaista je teško, na osnovu izvornog materiala kojim se raspolaže, utvrditi da li je doista bečki dvor dao konkretnu inicijativu za izdavanje Majске deklaracije (stvari takve vrste se uopšte vrlo teško utvrđuju) kao što je isto tako teško ustanoviti da li su uoči otvaranja Parlamenta t. j. izdavanja Majске deklaracije postojale veze, i kakve veze između bečkog dvora odnosno dvorskih krugova i tvoraca Deklaracije« (str. 124).

v političnih stikih med Hrvaško-slovenskim klubom, starčevićanskimi pravaši in Radićevo stranko v Zagrebu, da je bila akcija konkretno sklenjena na sestankih 26. in 28. novembra 1916, torej dosti pred sejo skupne vlade 12. januarja 1917 in da gre torej za samostojno politično iniciativo. Novi dokumenti nadalje pokažejo, kako je Clamova vlada do zadnjega trenutka majniški deklaraciji nasprotovala in končno pokažejo, da sta dunajska vlada in dvor vse do zadnjega, dokler je še mogoče govoriti o integriteti njune notranje politike, Slovence vedno izključevala iz obravnavanja jugoslovanskega vprašanja, ki sta ga dopuščala le kot srbohrvaško in podrejeno dualistični strukturi monarhije.²³ Preučevanje politike dunajskih vlad in krone do slovenskega vprašanja opozarja, da je treba politiko Jugoslovanskega kluba in njemu bližnjih strank na Hrvaškem, starčevićanskih pravašev, Radića, disidentov koalicije, gledati z resnično jugoslovanskega, tj. tudi Slovence in njihovo pravico do samoodločbe upoštevajočega stališča in dosledno opustiti nehistorično osvetljevanje z izključnega vidika opredelitve za antanto ali za centralne države. Jugoslovanska usmeritev, kot rešitev slovenskega obstoja, je determinanta slovenske politike med vojno, toda problem slovenske samoodločbe ni preprosta alternativa med protiaavstrijstvom in oportunistom, ampak ima, zlasti zaradi imperialističnega postavljanja jadranskega vprašanja, svojo specifikiko.²⁴ Historiografija, ki hoče biti jugoslovanska, mora to specifikiko poznati in upoštevati.

Usmeritev cesarja Karla in skupne vlade, 12. januarja 1917, k ohranitvi državne integritete po sporazumnem miru brez zmagovalcev in premagancev, ni rodila kake pripravljenosti, da bi habsburškim Jugoslovanom dopustili zedinjenje in državnopravno osamosvojitve v okviru monarhije. Vse kaj drugega. Navzven se začno tajna pogajanja z antanto o posebnem miru, navznotraj pa se ravno tedaj zelo okrepijo priprave za oktroa nemških zahtev v avstrijski državni polovici, v želji, ustvariti izvršeno dejstvo še preden bi prišlo do premirja in mirovne konference. Misel na možnost oktroaja sta cesar in vlada Clama-Martinica opustila šele sredi aprila 1917. Na seji vlade 16. aprila je zunanji minister Czernin ta obrat obrazložil s tremi pglavitnimi razlogi: 1. spričo revolucije v Rusiji ničesar storiti, kar nasprotuje demokratičnim tendencam; 2. ker bo treba poslati socialdemokratske predstavnike v Stockholm, ne storiti ničesar, kar bi zanje bilo nesprejemljivo ali kar bi Rusom dokazovalo, da so Slovani v Avstriji zatirani; 3. izogniti se vsemu, kar bi kazalo na tesno povezanost z Nemčijo, kajti vojna je postala križarski pohod proti Nemčiji. Zadnji razlog odseva vojno napoved ZDA Nemčiji. Zamisel oktroaja je postala neaktualna, ni pa še bila odpravljena. Tudi po obnovitvi parla-

²³ To so pglavitni sklepi še neobjavljene razprave avtorja (J. P.) o nanku majniške deklaracije.

²⁴ Na specifikiko vprašanja slovenske narodne samoodločbe med prvo svetovno vojno je opozoril že Sperans (E. Kardelj) v »Razvoju slovenskega narodnega vprašanja«, Ljubljana 1939, str. 201–202. V novejšem času je o tej specifikiki največ pisal Dušan Kermavner, zlasti v knjigi »Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918«, Ljubljana 1968.

mentarnega življenja je cesar opustil prisego na avstrijsko ustavo in si ohranil proste roke, da oktroa uresniči pozneje.²⁵

Za Slovence je pomemben podatek, da v vsej razpravi med vlado in nemškimi meščanskimi strankami o vsebini oktroiranih ustavnih uredb, posebno še o razdelitvi dežel po nacionalnih okrožjih, na izrecno zahtevo predstavnikov alpskih Nemcev sploh niso govorili o slovensko-nemških deželah, ampak so razmejitve po nacionalnih okrožjih predvideli zgolj na Češkem. Možnost kakega slovenskega okrožja na Štajerskem in Koroškem, ki bi dalo Slovencem vsaj neko varstvo pred majorizacijo, je bila izključena. Nemcem v slovenskih deželah je zadoščal že stari položaj obenem z njihovim okrepljenim položajem v državi kot celoti.

Deklaracija Jugoslovanskega kluba 30. maja 1917, ki je zahtevala državnopravno zedinjenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov na ozemlju monarhije in tako obenem z deklaracijo Češkega svaza terjala odpravo dualizma, se je s politiko vlade in dvora ujemala le v eni točki: v priznanju habsburškega monarha kot državnega poglavarja. Ta točka se je ujemala s tedaj temeljnim političnim ciljem vlade in dvora, tj. z mirovnimi pogajanjmi doseči ohranitev integritete habsburške monarhije. V vseh drugih točkah je majniška deklaracija bila v nasprotju z intencijami vlade in dvora, ki pa sta se za zdaj zadovoljila s poglavitnim dejstvom, da je Jugoslovanski klub priznal jugoslovansko vprašanje kot notranje vprašanje monarhije. Na tem področju pa sta dvor in vlada računala s starimi možnostmi.

Po odprtju parlamenta skušata vlada in dvor brez resničnih koncesij pomiriti Čehe in Slovence in jih pridobiti za oportunistično taktiko v parlamentu, da bi antanto, kjer je Rusija še vedno upoštevanja vreden dejavnik, prepričala o svoji notranji moči in povečala svojo tehtnost na morebitnih mirovnih pogajanjih. Izjave cesarja in predsednika vlade v parlamentu pomenijo odklonitev jugoslovanske in češke državnopravne izjave, toda odstavitev Clama-Martinica, mandat novemu predsedniku Seidlerju, ki v svojo vlado na lastno pobudo pokliče uradnika Žolgerja kot prvega Slovenca v vsej zgodovini monarhije, posebno pa še 2. julija 1917 izdana amnestija za politične zapornike, to so bili ukrepi, ki naj bi odtehtali vztrajanje pri dualizmu, odklanjanje priznanja narodne samoodločbe in nedoločnost izjav o vsebini nacionalne avtonomije.²⁶ In res pride v Jugoslovanskem klubu do omahovanja, posebno še, ko konec julija 1917 vlada ustanovi oddelek za ustavno reformo, seveda le za avstrijsko državno polovico. Pod vplivom ostre kritike oportunizma Jugoslovanskega kluba pri čeških politikih in pa v klubu samem in vsekakor tudi pod vplivom krfske deklaracije srbske vlade in Jugoslovanskega odbora se uveljavi radikalnejša taktika. Jugoslovanski klub proglasi majniško deklaracijo kot minimum, tj. nobenega odstopanja od njenega protidualističnega bistva in razširi svojo politično dejavnost na Hrvaško in

²⁵ F. Höglinger, o. c., zlasti str. 111, 136—145, 147; Milada Paulova, Tajny vybor (Maffie) a spoluprace s Jihoslovany v letech 1916—1918, Praha, 1968, str. 185—186.

²⁶ F. Höglinger, o. c., str. 183—186; Christine Kostner, Ministerpräsident Dr. Ernest Seidler, rokop. disertacija Univ. Wien, 1963, zlasti str. 43—45.

v Bosno in Hercegovino. Ljubljanska izjava 15. septembra je uvod v deklaracijsko gibanje v tem smislu.²⁷ Radikalizacija taktike Jugoslovanskega kluba in Šušteršičev poraz na Kranjskem Seidlerjeve vlade nič ne omajeta v njenem stališču, da je reforma ustave možna le na temelju dualizma, za Slovence pa bi se dalo govoriti le o avtonomiji v okviru kronovin. Niti ta avtonomija ne bi temeljila na ustanovitvi narodnostnih okrožij na Štajerskem in Koroškem, ampak le na personalnem načelu.²⁸

Jeseni in pozimi 1917/18 utrdi vrsta dogodkov nepopustljivost vlade in cesarja. V oktobrski revoluciji vidijo centralne države predvsem izločitev Rusije iz antante. Tu je zmaga pri Kobaridu in prodor na Piavo, tu je naraščajoči vpliv Nemčije in pritisk nemških strank v državi. Vtis vojne napovedi ZDA Avstro-Ogrski, ki je do nje končno prišlo 7. decembra 1917, je omiljen z objavo 14 Wilsonovih točk in pa z izjavo angleškega premiera Lloydja Georgea komaj mesec dni za tem, ki obe zanikata, da bi vojni cilj antante bil razbitje habsburške monarhije. Čeprav torej vlada in dvor prav nič ne odstopata od svojega odklanjanja majniške deklaracije in januarja 1918 še stopnjujeta pritisk na češke in jugoslovanske predstavnike,²⁹ se vsekakor zaradi ozirov na vtis v tujini vendar ne odločita za nove represivne ukrepe in spočetka trpita razmah jugoslovanskega deklaracijskega gibanja.³⁰ Toda gibanje vnese v politični položaj nov, nepredviden element. Slovensko vprašanje ni več le vprašanje taktiziranja med vlado in strankarskimi voditelji, deklaracijsko gibanje je gibanje množic, ki vnašajo v jugoslovansko vprašanje čisto novo dimenzijo. Iz slovenskih dežel prihajajo dunajski vladi svarilni klici in prošnje za intervencijo od cesarskih namestnikov in deželnih predsednikov.³¹ Temu se pridruži vtis kongresa zatiranih narodov Avstro-Ogrske v Rimu v začetku aprila 1918 in istočasni izbruh Sixtove afere z razkritjem ponudb cesarja Karla za poseben mir. Pritisk Nemčije in nemških strank naraste in avstrijska vlada ter cesar se odločita, da jugoslovansko deklaracijsko gibanje potlačita. Izjava predsednika vlade Seidlerja 3. maja 1918, da tudi v primeru, če pride do kake jugoslovanske države, v tej državi prav gotovo ne bo ozemlja, ki leži na poti do Jadranskega morja in je povezano z nemškim ozemljem, tj. slovenskega ozemlja, in grožnja da bo vlada v tem smislu nastopila z vsemi zakonitimi sredstvi, je naznanila konec dopuščanja deklaracijskega gibanja. Slovenske vojaške upore, ki so se dogodili prav v teh dneh, so avstrijske oblasti razumele ne le kot izraz radikalizacije mirovnega in socialnega gibanja pod vplivom oktobr-

²⁷ Prim. J. Pleterski, Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje, ZČ, XXII, 1968, str. 181—182; D. Kermavner, o. c., poglavje »O radikalizaciji in demokratizaciji slovenske meščanske politike v letu 1917«.

²⁸ Helmut Rumpler, Das Völkermanifest Kaiser Karls vom 16. Oktober 1918, München 1966, zlasti str. 22 in 65—73.

²⁹ Prim. Dragovan Šepić, Oktobarska revolucija i jugoslavensko pitanje u Austro-Ugarskoj 1917—1918, Historijski zbornik, XI—XII, 1958/59.

³⁰ Prim. Lojze Ude, Deklaracijsko gibanje na Slovenskem (navedeni zbornik »Naučni skup...« Zagreb 1969); referat istega avtorja na kongresu zgodovinarjev v Ohridu, septembra 1969.

³¹ Zlasti konvolut min. za notr. zadeve 7859/M. I. ex 1918 v AS s poročili deželnih predsednikov oz. namestnikov iz Trsta, Kranjskega in Koroškega. Tudi akti v fondu istega ministrstva v AVA Wien.

ske revolucije, ampak tudi kot neposreden učinek deklaracijskega gibanja.³² 25. maja 1918 je obnovitev nemškega kurza potrdil sam cesar, ko je sprejel zastopnike Nemcev in nemškutarjev iz slovenskih dežel, jim zagotovil nerazdeljivost kronovin in zavarovanje nemške poti do Jadrana, izključil možnost, da bi se slovenske dežele pridružile jugoslovanski državi in obljubil ostre ukrepe.³³

V tem položaju se 30. maja 1918 sestane pod predsedstvom cesarja skupna avstro-ogrška vlada z edino točko dnevnega reda: jugoslovansko vprašanje.³⁴ Vsi so vznemirjeni zaradi silovitosti jugoslovanskega gibanja, vsi so si edini, da je treba jugoslovansko agitacijo zatreti in tudi, da je treba za jugoslovansko vprašanje pripraviti nek program. Ne morejo se zediniti, kakšnega. Medtem ko so madžarski predstavniki za delno subdualistično rešitev tako, da bi se avtonomija Hrvatske razširila tudi na Dalmacijo, Bosna in Hercegovina pa bi bili neposredno priključeni Ogrski, govori Seidler v smislu združenja vseh hrvaških dežel ter Bosne in Hercegovine v dualistično državnopravno enoto. Toda v eni točki so si vsi edini: Slovenci morajo ostati izključeni iz kakršnekoli jugoslovanske države, njihovo vprašanje je treba rešiti v okviru Avstrije. Kako, o tem, razen o represivnih ukrepih, ni nobene predstave.

Neuspeh pomladanskih ofenziv centralnih držav prisili cesarja, da se odreče Seidlerju in zaupa vlado Hussareku. Ta bi naj našel z navidezno večjo spravljivostjo pot, ki bi pripeljala monarhijo neokrnjeno do neizogibne mirovne konference. Hussarek pošlje skupnega finančnega ministra Spitzmüllerja na Hrvaško in v Bosno, da bi vzbudil vtis, da namerava pripraviti rešitev jugoslovanskega vprašanja.³⁵ Glede Slovencev pa ostane pri starem: oni niso del jugoslovanskega vprašanja. 15. avgusta 1918 so se sicer v tisku pojavili neki načrti na ustavno reformo, v smislu preobrazbe Avstrije v konfederacijo nacionalnih držav. Na odločen ugovor nemških strank se ministrski predsednik takih zamisli javno odreče.³⁶ Znano Hussarekovo pismo škofu Jegliču 24. septembra 1918, ki v njem svari, da slovenska politika ne sme odstopiti s prave patriotične poti in terja od Jegliča, naj skrbi, da jugoslovansko gibanje ne zdrsne v neloyalne kolesnice, je bilo pred kratkim povod za sodbo avstrijskega zgodovinarja Helmuta Rumplerja, ki jo bomo navedli: »Hussarek se je popolnoma zavedal najgloblje neiskrenosti v srečanju dunajske vlade s Slovenci. Hussarek se je jedru problema hote izognil. Da je jugoslovanski problem zelo težaven... da radikalni elementi dobivajo vedno več vpliva, vse to je knezoškof vedel sam in je tudi obžaloval. Speljati gibanje — po besedah Hussareka — v tisti tir, ki bo zagotovil državo ohranjujoči in dinastiji zvesti razvoj, vse to pa ni bilo odvisno od škofa, ampak od dunajske in

³² Prim. op. 12; a tudi mnenje min. preds. Hussareka v pismu škofu Jegliču dne 24. septembra 1918 (cit. v: Jože Jagodic, Nadškof Jeglič, Celovec 1952, str. 223—225; delo je bilo napisano že leta 1940; dalje Helmut Rumpler, Max Hussarek, Nationalitäten und Nationalitätenpolitik in Österreich im Sommer des Jahres 1918, Graz—Köln, 1965, str. 87).

³³ Glej dnevni tisk.

³⁴ Komjathy, str. 661—669.

³⁵ Prim. H. Rumpler, Max Hussarek, str. 98—100.

³⁶ H. Rumpler, Das Völkermanifest, str. 15—16.

tudi budimpeštanske vlade. A dunajska vlada je upala, da bo Hrvāte s tem, da jih bo zadovoljila, izvabila iz jugoslovanskega gibanja in osamila Srbe in Slovence. Ne en sam samcat med dunajskimi državniki, pa čeprav so se kot Hussarek zavzemali za federalistično rešitev jugoslovanskega vprašanja, ni pri tem nikoli pomislil, da je treba upoštevati tudi slovenske zahteve. Zdi se, da zato ni slučajno, da je prva akcija za ustvaritev lastne jugoslovanske države prišla iz Ljubljane.³⁷ K tej sodbi bi pripomnili, da ne cesar ne vlada nista imela v tem času moči, tudi, če bi imela spoznanje in voljo, rešiti probleme, ki jih monarhija ni mogla rešiti od marčne revolucije naprej. In bilo je tudi že zdavnaj prepozno. Ko je 11. oktobra 1918 cesar Karl poklical predsednika Jugoslovanskega kluba dr. Korošca in mu nakazal, da bi lahko prišlo v monarhiji do ustanovitve jugoslovanske države, tudi z udeležbo Slovencev, mu je Korošec odgovoril: »Tō, kar se je zgodilo, je dovolj za naše nezaupanje.«³⁸

Po kapitulaciji Bolgarije 26. septembra in po postopnem razkroju fronte na Balkanu v Avstro-Ogrski ni bilo več učinkovite notranje politike. Zadnja seja skupne vlade 22. oktobra 1918, ki ji je predsedoval cesar Karl,³⁹ je bila pod vtisom Wilsonovega odgovora, da morajo narodi sami odločiti, kakšno dejanje avstro-ogrške vlade bo zadovoljilo njihove težnje. Bila je tudi pod vtisom ustanovitve Narodnega veća in sklepa o jugoslovanskem zedinjenju. Zato tudi sklep te seje, da je treba »misliti na rešitev jugoslovanskega vprašanja v smislu zedinjenja vseh jugoslovanskih ozemelj v okviru monarhije«, pri čemer še vedno ni bilo pojasnjeno, ali naj se to zgodi v subdualistični obliki ali kako drugače, ni imel na praktični potek dogodkov nobenega vpliva več. Prav tako tudi ne znani manifest cesarja Karla objavljen 16. oktobra. Znano je, da je tudi ta manifest ostajal v okviru dualizma in tako zapiral Slovence pot v jugoslovansko skupno državo, znane so tudi vse druge za Slovence nesprejemljive postavke tega manifesta. Kar so raziskovanja ugotovila novega, je to, da so Karlovi motivi pri izdaji manifesta bili izključno zunanjepolitični, tj. želja vplivati na Wilsonov odgovor, in pa, da se je manifest rodil iz načrta, ki so ga predlagali nemški poslanci 10. oktobra 1918. Njihovi motivi nikakor niso bili kakā uvidevnost nasproti drugim narodom, ampak račun, da bodo s poudarjanjem pravice do samoodločbe in državnosti na nacionalnem ozemlju podkrepili zahteve po priključitvi nemških ozemelj na Češkem Nemški Avstriji.⁴⁰

Avstrijski vojaški zgodovinar Oskar Regele je raziskoval, koliko je bilo v zadnjih dneh oktobra možnosti, da bi feldmaršal Borojević, poveljnik armadne skupine na jugozahodni fronti, uresničil namen, ki ga je po lastni izjavi tedaj imel, namreč, da bi zasedel Dunaj in rešil cesarja in njegovo oblast. Ugotovil je, da je tedaj zaradi jugoslovanskega prevrata prišlo že do popolnega zloma zaledne organizacije Borojevićeve armadne skupine in da se je Borojević moral, kot pravi Regele, že 1. novembra

³⁷ H. Rumpler, Max Hussarek, str. 87.

³⁸ Vladimir Ravnihār, Mojega življenja pot, rokopis spominov, AS Ljubljana.

³⁹ Komjathy, str. 695—703.

⁴⁰ H. Rumpler, Das Völkermanifest, str. 39—40.

ukloniti dejstvu narodnih svetov v Zagrebu in Ljubljani in opustiti sanje o ponovitvi Jelačičevega pohoda na Dunaj.⁴¹ Ta epizoda je svojevrsten izraz temeljnih sprememb, ki so se dogodile v tem prostoru v sedmih desetletjih, med letom 1848 in 1918.

Zusammenfassung

DIE SLOWENEN IN DER POLITIK DER REGIERUNGEN UND DES HOFES IN WIEN WÄHREND DES ERSTEN WELTKRIEGES

Die deutschnational bedingten behördlichen Verfolgungen der Slowenen in den ersten Kriegsjahren — im Jahre 1917 Gegenstand zahlreicher Interpellationen des Südslawischen Klubs, deren Stichhaltigkeit durch Erhebungen einer militärischen und einer Regierungskommission im allgemeinen bestätigt wurde — erweckten bei den Slowenen starke Bedenken, ob eine gesicherte nationale Existenz im Rahmen der dualistischen Monarchie noch möglich wäre. Zunächst trachteten sie hauptsächlich den Ausweg in der Zusammenschliessung des vereinigten slowenischen Sprachgebietes mit den kroatisch-serbischen Gebieten der Monarchie zu einer eigenen staatsrechtlichen Einheit zu finden. Die Politik der Regierungen und des Hofes war aber grundsätzlich gegen jede Möglichkeit, auch die slowenischen Gebiete an einer Lösung der südslawischen Frage teilnehmen zu lassen, gerichtet. Im Gegenteil. Ministerpräsident Stürgkh sah im Krieg gegen Serbien geradezu eine Gelegenheit, jede politische Bindung der Slowenen in der österreichischen Reichshälfte mit der jugoslawischen Bewegung zu zerreißen. Österreichs Angebote slowenischer Gebietsteile an Italien vor dem 23. Mai 1915, ohne Konsultierung der Betroffenen, stärkte nur den Willen der Slowenen zur Erlangung politischer Souveränität. Ähnliche Wirkung hatten die i. J. 1916 veröffentlichten Forderungen der deutschen bürgerlichen Parteien («Deutsche Belange»), welche den Slowenen jede Teilnahme an einer südslawischen staatlichen Lösung unmöglich machten, sowie besonders die bis Mitte April 1917 andauernden Vorbereitungen der Wiener Regierungen für ein Oktroi dieser »Belange«. Im Jahre 1916 machte man sich in den Regierungskreisen manchmal Gedanken über mögliche Schaffung eines Illyriens, aber stets unter Ausschliessung der slowenischen Gebiete. Der Eid des neuen Kaisers an die ungarische Verfassung zeugte vom Festhalten am Dualismus. Die Protokolle des gemeinsamen österreichisch-ungarischen Ministerrates, die Ablehnung der staatsrechtlichen Forderungen des Südslawischen Klubs vom 30. Mai 1917, die persönlichen Denkschriften Clam-Martinić, die Äusserungen der Ministerpräsidenten Seidler (besonders die vom 3. Mai 1918) und Hussarek sowie die Versicherungen des Kaisers am 25. Mai 1918 den deutschen Vertretern, dass die (deutsch-slowenischen) Länder unteilbar bleiben müssen (was einer höchsten Ablehnung der Vereinigung der slowenischen Sprachgebiete zu einer politischen Einheit gleichkam) und dass der österreichische Rahmen (der Dualismus), in ihm die slowenischen Gebiete und der grosse Wirtschaftsweg (zur Adria), allenfalls erhalten werden müssten, ja, selbst das Völkermanifest Kaisers Karls vom 16. Oktober 1918 zeugen von der konsequenten Ablehnung der Teilnahme der Slowenen an der Schaffung einer südslawischen staatsrechtlichen Einheit im Rahmen der Monarchie, an welcher die Regierungen und das Hof festhielten. Die letzte Sitzung der gemeinsamen Regierung am 22. Oktober 1918, unter Vorsitz des Kaisers, und der dort zum erstenmal zugelassenen Gedanke, dass die südslawische Frage auch die Slowenen einschliessen könnte, hatte keinen Einfluss mehr auf den tatsächlichen Gang der Ereignisse.

⁴¹ Oskar Regele, Gericht über Habsburgs Wehrmacht. Letzte Siege und Untergang unter dem Armee-Oberkommando Kaiser Karls I. — Generaloberst Arz von Straussenburg, Wien—München, 1968, str. 166.